

שהאחין שחלקו הוו כלקוחות, אלא שסובר כי הם כלוקח באחריות, ולכן לא סובר שיותר כשמואל.

התוס' באים ליישב זאת:

אי אפשר לפרש שזהו טעמו של רב, דאי כלקוחות באחריות הוו, אם כן אמאי בטלה מחלוקת, למה אומר רב שהחלוקה בטילה, וצריך האח לתת חצי מחלקו בקרקע, הא די אם ישלם לו מעות, כמו כל לוקח באחריות, שמשלם לו מעות ואינו זקוק לתת לו קרקע חילופית. לכך הכריחה הגמרא שרב סובר שכיוורשים הוו.⁽²⁷⁾

רב אסי מספקא ליה כו'

הגמרא מבארת שרב אסי מספקא ליה אם האחים שחלקו הם כיוורשים או כלקוחות. ובביאור דברי רב אסי מביא רש"י שתי לשונות שיבוארו בהמשך הדיבור.

בלשון הראשון פירש הקונטרס ששיטת רב אסי היא שנוטל חלקו בקרקע או במעות, כלומר עליו לתת רביע אחד מחלקו לאחיו, ויכול לתת רביע זו או בקרקע או במעות. וטעמו של רב אסי שלא נותן מחצית מחלקו אלא רק רביע, משום דמספקא ליה אי כיוורשין הוו, ועליו לתת מחצית, אי כלקוחות שלא באחריות הוו ופטור לגמרי, לכן חולקין ביניהם את הספק ויקבל רביע.

מקשים התוס' על פירוש זה:

וקשה, מנא ליה לגמרא שמספקא ליה לרב אסי כיוורשים? מנין לה לגמרא שרב אסי נסתפק אם הם יורשים או לקוחות. דלמא פשיטא ליה דלאו כיוורשים נינהו, אולי הוא סובר שודאי אינם כיוורשים, אלא,

משועבדות לו. ואילו אפותיקי מפורש הוא כשהתנה עמו מפורש, שלא יפרע ממקום אחר אלא מקרקע זו.⁽²⁴⁾ ובגמרא בבא מציעא, שמבואר בה שהלוקח לא יכול לסלקו בזווי, מדובר באפותיקי מפורש, וכפי שמבואר שם להדיא, "דאמר ליה: לא יהא לך פירעון אלא מזו!". ואולם כאן מדובר באפותיקי סתם, ובוזה יכול הלוקח לסלקו במעות, וכן האח יכול לסלקו בזווי, ולכן יכול לטעון על אחיו שלא סלקו.

התוס' מקשים לשיטת רב: **ואם תאמר, מכל מקום, יתן מעות, ויפדה הקרקע מבעל חוב?** מדוע לרב עליו לתת לאחיו קרקע ולא מעות, הרי יכול האח ליתן את המעות לבעל החוב, ולפדות כנגדן חלק מהקרקע שקיבל הבעל חוב, דהרי קיימא לך בפרק המפקיד דשומא הדרא לעולם.⁽²⁵⁾ דהיינו, קרקע שהגבו בית דין מהלווה עבור פירעון חוב, חוזרת לעולם, שאם השיגה ידו של הלווה ונתן מעות, על הבעל חוב להחזיר את הקרקע, משום "ועשית הישר והטוב!"⁽²⁶⁾

מתרצים התוס': **ויש לומר, דנפקא מינה היכא דזבנה או אורתא, דאמר התם דלא הדרא.** אכן, באופן שהקרקע עדיין ביד הבעל חוב, יכול הוא לתת לאחיו מעות כדי שיפדה לעצמו מהקרקע. אולם כאן מדובר שהבעל חוב מכרה לאחר או הורשה לבניו, שהם אינם צריכים להחזיר את השומא.

כיוורשים הוו

הגמרא מבארת שלדעת רב בטלה החלוקה, כי האחין שחלקו כיוורשים הוו, שעל שניהם מוטל לפרוע חוב אביהם בשווה.

יש לשאול, שיכולנו, לכאורה, להסביר שגם רב סובר

וראה ב"סוכת דוד" אות מ"ד למה רב לא חושש לסברא זו.

24. ראה עוד בשו"ע סי' י"ז ובפוסקים בביאור הדעות בחילוקים ובהגדרות שיש בין אפותיקי סתם למפורש.

וראה ברא"ש, המפרש שכאן מדובר באפותיקי סתם "שיעבד לו כל קרקעותיו וטיים לו קרקע זו במצריה להיות לו תחילה לפירעון אם ירצה המלווה, דאי לאו הכי, לא היה יכול ליטול חלק אחד מהם אלא מכל אחד ואחד יטול חלקו". וראה ב"רבנו פרץ" שמחלק בין אם אמר "לא תפרע אלא מזו", לבין אם אמר "אם" אתן לך קרקע, אזי תגבה רק מזו, אבל לא אמר שיפרע רק מקרקע זו.

25. ב"אוצר התוספות" העיר, שלפי הצד שכתב ב"שער המשפט" [סי' ק"ג סק"ז] שבאפותיקי מפורש שומא לא הדרא, מובן למה התוס' סידרו קושיא זו לאחר שביארו שכאן מדובר באפותיקי סתם.

26. מקושיית התוס' מוכח דשומא הדרא גם כשפודה רק חצי, והוכיחו כן אחרונים. ואולם בתוס' תלמיד ר"ת כתב לתרץ את קושיית התוס'.

ד"הני מילי אם רוצה לפרוע הכל במעות אבל הכא שרוצה לפרוע חציו במעות וליתן חצי קרקע יכול לומר בע"ח או תן לי הכל במעות או תן לי הכל בקרקע וכו'". ובשו"ת מהרי"ל דיסקין כתב דאף התוס' סוברים כן, ומפרש את כוונתם בקושיא, שבשביל זה שאין אחיו יכול ליתן מעות אין הוא זקוק לבטל החלוקה, שהרי אילו מתחילה קודם חלוקתם נודע הבע"ח, היה האח העשיר פודה את מחצית השדה, והיה אצלו כל כך קרקע כמו שיש לו עכשיו, ואין לנו לבטל החלוקה כל זמן שאנו יכולים לומר שהגורל היה מי יקח קרקע, או שישנה ויתן לשני מחצית כסף לפדות האפותיקי מבע"ח.

וראה באוצר התוס' שהעיר, שאם אגביה בחובו בלי שבי"ד יכפוהו הוא פלוגתא שם בב"מ, וצ"ל או תוס' סוברים כמ"ד דגם כה"ג שומא הדרא, או דמיירי שנטל ע"י בי"ד.

27. אמנם ר"ת סובר, שכונת הגמרא אכן דהוו כלקוחות באחריות, דאם לא כן קשה, דקיי"ל דאחין שחלקו לקוחות דמי, וקיימא לן כרב שבטלה מחלוקת. וראה בתוס' גיטין מח א.

התוס' למדים מזה: משמע, דאין צריך לבזבז את כל ממונו כדי לקנות אתרוג, אפילו שלא ימצא אתרוג אחר בפחות, ולמרות שהוא מצווה עוברת, שאם לא יקנה את האתרוג היקר לא ימצא אתרוג אחר, ותיבטל ממנו מצוות אתרוג, מכל מקום, אינו צריך להוציא את כל ממונו עבור קניית אתרוג.

ולאו דווקא כל ממונו, אלא אפילו להוציא עבור זה שליש ביתו, משמע דלא מחייב, כי הרי הגמרא דחתה את האפשרות לפרש שעד שליש הכוונה שעליו להוציא שליש ביתו עבור מצווה.⁽³¹⁾

והתוס' מביאים הוכחה נוספת: ואמרינן נמי [כתובות נ א]: המבזבז, אל יבזבז יותר מחומשו. דהיינו, מי שמחלק צדקה לעני, לא יתן יותר מחמישית מנכסיו שמה יצטרך לבריות, וכל שכן שלא יתן שליש, שזה יותר.⁽³²⁾

הוכחה נוספת שאין חיוב להוציא סכום רב אפילו למצווה עוברת:

ובסוכה [מא ב] חשיב ליה רבותא דרבן גמליאל שקנה אתרוג באלף זוז. הגמרא שם מחשיבה זאת כמעשה גדלות מיוחד של רבן גמליאל, שקנה אתרוג באלף זוז. כי הגמרא שואלת לשם מה הזכירה הברייתא את הסכום ששילם על האתרוג, ומתרצת: להודיעך כמה מצוות חביבות עליהן! ומוכח, שאין חיוב להוציא סכום רב אפילו עבור מצווה עוברת.⁽³³⁾

אילו איתרמיא ליה

הגמרא דחתה, שאם עליו לתת שליש, אם כן, אם יעמדו לפניו שלש מצוות, יצטרך לתת את כל ממונו.

מספקא ליה אי הוו כלקוחות באחריות או כלקוחות שלא באחריות. כלומר, אפשר לפרש שרב אסי סובר שהם כלקוחות, אלא שמסתפק אם נחשבים כלקוחות באחריות וחייב לשלם לאחיו, או כלקוחות שלא באחריות ויהיה פטור, ולכן מספק יתן רק רביע.⁽²⁸⁾

ומכח קושיא זו מסיקים התוס': לכך נראה כלשון אחרון שאמר רש"י, שלדברי רב אסי על האח לתת רביע בקרקע ועוד רביע במעות. והטעם הוא, כי מסתפק אם הוו כיורשים ועליו להחזיר מחצית מן הקרקע או כלקוחות, והיינו, כלוקח באחריות שנותן מחצית במעות, ומספק חולקין לכן יתן רביע בקרקע ורביע במעות.⁽²⁹⁾

הלכך נוטל רביע בקרקע ורביע במעות

רב אסי מסתפק ולכן חולקין ונוטל רביע בקרקע ובמעות.

ויש להקשות, הרי אנו לא פוסקים כסומכוס שממון המוטל בספק חולקין, אלא הכלל הוא ש"המוציא מחברו עליו להביא ראיה", ומדוע כאן אומר רב אסי שמספק חולקין.

ומתרצים התוס': כאן אנו אומרים שחולקין לפי דלא שייך ביה המוציא מחברו עליו הראיה.⁽³⁰⁾

ט-ב אילימא שליש ביתו

הגמרא דוחה שאי אפשר לפרש שעליו להוציא עבור מצווה שליש ממונו, כי אם כן כשיעמדו לפניו שלש מצוות יאלץ לתת את כל ממונו, וזה ודאי לא מסתבר.

וראה ברש"י ופנ"י מה שהעירו, שזו היא סברת סומכוס, אבל רבנן פליגי על זה. וה"פני יהושע" מפרש, דלא אמרינן המע"ה אלא במקום שאנו מסופקים אם חייב אם לאו, אבל כאן, ללשון אחרון של רש"י, שהחיוב הוא ודאי והספק הוא ממה להשתלם, על כן חולקים, וראה עוד ב"ברכת אברהם" מש"כ בזה.

31. וראה בהערות על הגמרא מה שהבאנו בעניין זה.

32. משמע מדברי התוס' שהתקנה שאל יבזבו לא נאמרה רק בצדקה, אלא בכל המצוות. וכן משמע ברמב"ם הל' ערכין פ"ח פ"ג. ואולם בביאור הלכה סי' תקנ"ו ד"ה יותר מחומש הקשה, למה הגמרא מקשה רק מסברא ולא מדיון זה ש"אל יבזבו"? ומוכיח מזה, שדין זה נאמר רק בצדקה שגם אחרים יכולים לתת, ואין חיוב שהוא יתן הכל, וממילא אינה בגדר מצווה עוברת, והראשונים דימו להוכיח רק שביותר מחומש יש חשש עניות.

33. ואף שרבן גמליאל היה עשיר, ראה בב"ח סי' תרנ"ו דאלף זוז היה יותר מחומש, והיינו הרבותא, ומכל מקום לא עבר על צווי חכמים "אל יבזבו יותר מחומש", היות וכל הטעם הוא שלא יפול

28. ונרוויח בזה שלא נצטרך לדחוק שרב אסי חולק על רב בסברא הנ"ל אם יכול לטעון שהיה מסלקו בזווי [מהרש"א].

29. וללשון אחרון אין להקשות שנפרש שודאי כיורשין הוו והספק אם מצי לסלוקי בזווי או לא, דלא מסתבר ליה להסתפק בזה דפשיטא דאי כיורשין הוו לא מצי לסלוקי בזווי [מהר"ם ש"ף].

30. התוס' לא מבארים למה כאן לא שייך. וראה בתוס' תלמיד ר"ת "דאין אומרים הממע"ה, דאין כאן אחד שהיה מוחזק בממון, דהאי דאית ליה חצי קרקע לא חשיב מוחזק בממון, דכיון דאי הוו יורשין בטלה מחלוקת, ומתחילה לא היתה חזקתו חזקה, אלא בין שניהם היתה אותו קרקע מוחזקת ועומדת להיחלק, והחצי האחד של הבעל חוב".

וראה בחידושי הגרש"ש סי' ט' שכתב "משום דמספקא לן אי בטלה מחלוקת או לא, איכ"ל לא שייך לומר המע"ה, דבקרקע לא תיתכן תפיסה, דאין כאן מוחזק, ע"כ שניהם שוים". וראה שם מה שהוסיף לפי זה.

והמהר"ם פירש, דלא שייך הכא הכלל של המע"ה "דאין הספק מחמת טענותיהם אלא מחמת עצמו".

הדור ממנו שמחירו יקר יותר, אזי עד שלישי מהמחיר הראשון עליו להוסיף כדי לקנות את השני.

ולפירושו יש להקשות, דאם כך עדיין יבזבו הון רב, כי לאחר שמצא את השני, ימצא שלישי יקר ממנו בשלישי ויצטרך להוסיף, וכן הלאה.⁽³⁶⁾

לכן חולקים התוס' על רש"י, ואומרים שעד שלישי במצווה, פירוש, שאם מצא אתרוג שגודלו כאגוז כמו ששיערו חכמים,⁽³⁷⁾ ואחד גדול ממנו בשלישי, יקנהו. כלומר, ההידור עד שלישי פירושו בגודל האתרוג, שאם מצא אתרוג שגודלו עד שלישי יותר מהשיעור הנדרש בצמצום, עליו להדר לקנות את הגדול יותר.⁽³⁸⁾

משל הקדוש ברוך הוא

במערבא אמרו משמו של רבי זירא שעד שלישי, משלו, מכאן ואילך, משל הקב"ה. ומפרש רש"י שעל מה שמוציא עד שלישי יפרע לו בעולם הבא, ומה שמוסיף מעבר לשלישי יפרע לו הקב"ה בחייו.

ולכאורה הרי עדיף השכר השמור לעוה"ב, ויוצא אם כן שמקבל שכר גדול יותר על מה שמוציא עד שלישי, כי זה שמור לו לעוה"ב. ובפשטות משמע שעל יתר משלישי מגיע שכר גדול יותר.

התוס' מיישבים זאת:⁽³⁹⁾ "משל הקב"ה", היינו שאוכל פרות בעוה"ז, והקרן קיימת לו לעוה"ב. כלומר, אף שייפרע לו בחייו, אינו מפסיד את חלקו לעוה"ב, מה שאין כן במה שהוציא עד שלישי, תישמר לו הקרן לעולם

ויש להקשות, מדוע אנו אומרים שיצטרך להוציא את כל ממנו עבור שלש מצוות? והרי לאחר שהוציא שלישי למצווה ראשונה, נותרו ברשותו רק שני השלישים, ועתה זהו כל רכושו, ואם כן, אם תבוא עתה מצווה לידו, עליו יהיה להוציא רק שלישי מרכושו באותה שעה. וכך גם לגבי המצוה השלישית. ואם כן, לא יוציא בשלש מצוות את כל ממנו, וכעין החשבון שמצאנו ב"עשורייתא דרבי" [שיבואר להלן], ואם כן, מדוע אי אפשר לפרש שהכוונה עד שלישי ביתו?

והתוס' באים ליישב זאת: אפילו מיירי בחשבון כעין עשורייתא דרבי, כדאשכחן בפרק מציאת האשה [כתובות סח א], רבי אומר, בת הניזונית מהאחים שלה, מהנכסים שירשו מאביהן, נוטלת מן הירושה לנדונייתה עשירית מהנכסים, ושאלו את רבי, הרי יוצא שאדם אשר מת והניח רכושו והיו לו עשר בנות ובן אחד, הבנות יטלו את כל הירושה! וביאר רבי את שיטתו, שהבת הראשונה נוטלת עשירית מכל הנכסים, אולם השניה נוטלת עשירית רק ממה שנשאר לאחר שלקחה הראשונה, וכך הלאה כל אחת נוטלת רק עשירית ממה שנשאר.

וגם אם היינו מפרשים כאן כך, שהכוונה לשלישי ביתו כפי רכושו עתה, וממילא בשלוש מצוות לא יגמור את כל רכושו,⁽³⁴⁾ מכל מקום, ידוע היה לגמרא שלא היה חייב לבזבו כל כך הרבה.⁽³⁵⁾

עד שלישי במצווה

לפי רש"י הפירוש הוא, שאם בא לקנות ספר תורה, ומצא

גם אם הכוונה לעשורייתא דרבי, שהיה קשה לגמרא לומר שיבזבו כל כך הרבה.

ובביה"ל סי' תרנ"ו מביא בשם הגר"א לתרץ, שלא הטריחוהו רק בפעם הראשונה. וראה ב"שער הציון" סי' תרנ"ו סק"ב שנחלקו הב"י והגר"א בזה אם מדובר רק לפני שקנה, או גם אם כבר קנה ואחר כך נודמן לו להחליף למהודר יותר, עליו להחליף.

37. לדעת ר"מ השיעור כאגוז, ולדעת חכמים כביצה [סוכה לד] והכי קיי"ל. ובב"י סי' תרנ"ו כתב דלא נקטו אגוז אלא לדוגמא בעלמא, ובשו"ע סי' תרנ"ו נקט הדין ב"אתרוג כביצה". ראה שם.

38. ולפי זה לא מבואר באיזה שיעור דמים מדובר [וראה במהר"ם שיק]. ואולם יש ראשונים המפרשים ששיעור שלישי נאמר על הדמים, וההידור הוא בגודל, שאם אחד מהאתרוגים יש לו שיעור מצומצם, והשני גדול ממנו, מצווה להוסיף שלישי על דמי הראשון ולקנות את הגדול. [ראה ברא"ש ובטור וב"י שם].

39. עפ"י כוס ישועות.

לידי עניות ויפול על הציבור, ושאינו ר"ג, שהיה נשיא, ובלא"ה כל צרכיו משל הציבור.

וב"ביאור הלכה" סי' תרנ"ו כתב, דהרבנותא היתה שם "שפיזור הון רב יותר על שוויה, דאינו שכר המצווה, ורק מפני ששם בספינה לא היה אפשר להשיג אתרוג, ונתן לאחד הון רב כדי שיתרצה למכרה לו. וזה אין אנו מחוייבים מן הדין, דכיון דאינו מוצא אותה כפי שוויה הרגיל, אנוס הוא, ואין מחויב, ורק משום חיוב מצווה עשה זה".

34. לכאורה היה אפ"ל שבאו לפניו שלש מצוות בבת אחת.

35. "שהרי אמרו המבזבו אל יבזבו יותר מחומש, והש"ס הכי קאמר יותר מדאי יבזבו אי יהיב שלישי" [תוס' תלמיד ר"ת]. והביאור הוא, שהגמרא נקטה את הצד שישלם הכל כדי להדגיש עד כמה ההוצאה גדולה ולא מסתברת, אך ודאי שגם אם נפרש כעין עשורייתא דרבי, גם לא מסתבר לומר כן.

36. על פי "פני יהושע". וראה גם ב"רבנו פרץ" שהקשה כן "אם כן, יקנה עד אלף זוז שלעולם ימצא הדר יותר משלישי". וראה בפנ"י שהתוס' הקשו כן לפי שביארו בדיבור הקודם ששאלת הגמרא היתה

הבא, ואינו אוכל את הפרות בעולם הזה.

ליפול אין זו שמירה טובה, וגם אם בסוף החרש הוא זה שהתיר והפיל, חייב. כך פירש רש"י.

בשור קשור ובור מכוסה

הגמרא מעמידה שמדובר בברייתא בשור קשור ובור מכוסה.

ומפרשים התוס': שור קשור ובור מכוסה, פירוש, כראוי, שהשור היה קשור כראוי, והבור מכוסה כראוי. דאי בשלא כראוי, לאו כלום היא. כי אם נפרש שהקשירה והכיסוי לא היו כראוי, אם כן אין זו שמירה כלל, כי שור שאינו קשור כראוי הריהו כשור מותר, וכן בור שאינו מכוסה כראוי הריהו כבור גלוי, ומדוע הגמרא מכנה זאת שור קשור ובור מכוסה, על כרחך שמדובר שקשר וכיסה כראוי. והתוס' מביאים הוכחה נוספת:

ועוד, מדפריך מאי שנא הכא ומאי שנא הכא, הגמרא שואלת מה ההבדל בין שור קשור ובור מכוסה שחייב אם מסרן לחרש, ובין גחלת של אש שפטור עליה, כלומר, ובשניהם היה להם ליפטור, ופירוש שאלת הגמרא היא שגם בשור ובבור היה לנו ליפטור כמו באש [וכפי שהתוס' מוכיחים בהמשך], ואם מדובר שהשור לא היה קשור כראוי והבור לא מכוסה כראוי, מדוע שנפטור בשור ובבור.

והתוס' מוכיחים את פירושם, שהשאלה היתה שנפטור בשור ובור:

מדהדר מוקי לה בשור מותר ובור מגולה, כי בעקבות שאלה זו הגמרא העמידה בשור מותר ובור מגולה, מוכח שהשאלה היתה למה לא נפטור בשור ובור כמו באש, ולפיכך העמידה הגמרא בשור מותר ובור מגולה. אולם, אם נפרש שהשאלה היתה להיפך, שנחייב בגחלת כמו שמחייבים בשור ובור, קשה מה פשר התשובה שמדובר בשור מותר ובור מגולה? הרי לא מתיישב בכך כלום מדוע בשלהבת פטור.

שור עביד לנתוקי

הגמרא מעמידה בשור קשור ובור מכוסה. ומכל מקום כיון שהשור דרכו להתיר את הקשרים ודרך כיסוי הבור

התוס' מביאים את פירוש רש"י: פירש רש"י, ש"דרכיה לנתוקי" הכוונה היא אפילו בלא החרש, כי דרכו לנתוקי מאליו. וכן כיסוי הבור דרכו לנתוקי מאליו.

התוס' מקשים על פירושו: וקשה, דעל כרחך בקשרו ובכסו כראוי מיירי, וכיסוי הבור היו כראוי, ואם כן לא מובן תירוץ הגמרא כי לקמן [נב א] תנן, שנינו במשנה: "בור שכסו כראוי ונפל לתוכו שור או חמור ומת, פטור". ואם כן מדוע כאן שכסו כראוי יש לחייב אם מסרו לחרש.⁽⁴⁰⁾

ולכן התוס' מפרשים אחרת:

ונראה לפרש, ד"דרכו לנתוקי" אין הכוונה שמתנתק מאליו כפי שפירש רש"י, אלא על ידי החרש קאמר, דאף שכסו כראוי והוי שמירה טובה, גרע, משום דמסר לחרש, שמסירתו את השור והבור לידי החרש, גרעה בטיב השמירה, כיון שהחרש דרכו להתיר קשרי השור ולפתוח כיסוי הבור. אבל גחלת בזה שמסרה לידי חרש לא גרע בזה את טיב שמירתה כל כך, משום דאין דרכו של חרש ללבות את הגחלת, כמו שדרכו לנתוקי שור ולנתורי בור, דבגחלת כמה דשביק לה חרש מעמיא עמיא ואזיל, אם יניחה ולא ילבה היא הולכת ונכבית, וכיון שרואה שהולכת ונכבית אין דרכו ללבותה.⁽⁴¹⁾

ולרבי יוחנן דאמר אפילו מסר לו שלהבת פטור וכו'

הגמרא שואלת לרבי יוחנן, הסובר שפטור כשמסר שלהבת לחרש, אם כן, בדומה לזה בשור ובור יש לדמות לשור מותר ובור מגולה שמסר לחרש – חייב. וקשה, במה שונה שור ובור מאש שפטור.

מקשים התוס': תימה, מאי קשה ליה, מהי קושיית הגמרא? הא שלהבת לפי רבי יוחנן כמו גחלת לריש לקיש, הרי לרבי יוחנן נחשבת השלהבת שמורה כמו שנחשבת הגחלת שמורה לריש לקיש, וממילא, בשור קשור ובור מכוסה יכול להעמידו גם לרבי יוחנן, ולא היה קשה מאי שנא הכא, מפני שכבר התבאר שזה

41. עפ"י שיטמ"ק בשם הגליון, וראה שם עוד שבשור ובור יכול לעשות לאחר שעה, כי בכל פעם לא יעשה מיד, אבל גחלת מעמיא, ואם ימתין שעד שוב לא יעשה ההיזק. ובתו"ח כתב על חילוק זה שחילקו התוס' בין גחלת לשור ובור "אין אלו אלא דברי נביאות בלא טעמא".

40. ובעת רש"י כתב הרמב"ן שגם הוא טובר דמיירי בקשרו וכיסוהו כראוי, אלא שעליו לבדוק מפעם לפעם אם לא נפתח. וכיון שמסרן לחרש ולא בדק הו"ל פשיעה. ואף שהחרש פתח, הו"ל תחילתו בפשיעה וסופו באונס. ואולם בשיטמ"ק וכן הפנ"י כתבו דלדעת רש"י מיירי שלא כיסוהו כראוי. וראה בהערות על הגמרא.

ומפרשים התוס': **האי שור היינו קרן**, שור זה שמזכירה הברייתא, הכוונה היא ל"קרן", כדמוכח בכולה שמעתין, כפי שמוכח בכל הסוגיא, וכגון זה שנקטה הברייתא ששור אינו מועד בתחילתו, וזהו רק בקרן.⁽⁴⁵⁾

ודרכו לילך ולהזיק

הברייתא מונה את החומרות שיש בשור שאין בבור וכו'.

ויש לשאול, הרי לכאורה יכלה הברייתא למנות חומרא בשור שיש בו רוח חיים [כנזכר במתניתין ריש פרקין], וכן שהשור כוונתו להזיק ומה שאין כן בבור.

והתוס' באים ליישב זאת: **הא דלא חשיב חומרא בשור שהוא בעלי חיים היכול ללכת ולהזיק בכל עת שרוצה**,⁽⁴⁶⁾ **מה שאין כן בבור. משום דהוי בכלל ודרכו לילך ולהזיק**, חומרא זו כלולה היא בכלל "דרכו לילך ולהזיק".⁽⁴⁷⁾

ואת החומרא שכוונתו להזיק לא שייך למתני בשור לגבי בור, לפי שאין הוא בעלי חיים. כלומר, לאחר שנאמר שדרכו לילך ולהזיק והיינו שהוא בעלי חיים, שוב לא שייך לומר שהבור שאינו בעל חיים אין כוונתו להזיק שזה דבר ברור.⁽⁴⁸⁾

מה שאין כן בבור

הברייתא מונה את החומרות שבשור, שמשלם כופר, שלשים של עבד וכו', מה שאין כן בבור.

מפרשים התוס': מה שאין כן בבור, **שאינ משלם כופר. וכן הדין באש דאינו משלם כופר, דקתני בסמוך:** הברייתא בסמוך מונה את החומרות שיש בשור מבאש, שהשור משלם את הכופר וכו'. **מה שאין כן באש**, שאינו משלם את הכופר.

46. ראה במתניתין ריש פירקין בהערה.

47. "ואע"ג דאש נמי דרכו לילך ולהזיק וכו' כאן הפירוש בלא כח אחר הולך ומזיק וזה על כרחך משום דהוא בעלי חיים" [שיטמ"ק בשם הגליון].

וב"ברכת אברהם" ביאר, שמעלת בעלי חיים הוא שיש לו תורת מעשה מזיק בפני עצמו, וכן מעלת הולך ומזיק, שעל ידי זה מקרי טפי מעשה מזיק של ממונו, וכיון שהזכרנו שבור אינו הולך ומזיק שוב לא שייך גביה תורת מעשה אלא תקלה, ממילא אין שום נפ"מ אם הוא בע"ח ואינו חיסרון נוסף.

48. עפ"י המהר"ם. וראה במהר"ם שיף ובשיטמ"ק בשם הגליון.

משום דחרש עביד לנתוקי ולנתורי, וכמו שאמר לפי ריש לקיש.⁽⁴²⁾

ויש לומר, דמשמע ליה לגמרא דטעמא דרבי יוחנן דפטר בשלהבת אינו משום שהיא שמורה מצד עצמה כמו גחלת, אלא משום שהקטן שומרו. ולא רק שאין הקטן עושה היזק, אלא אדרבה, הוא עוד עושה שמירה. ולכן על אף ששלהבת היא מזיקה, מכל מקום פטור, כיון שהחרש שומר. ולכן היה קשה שנפטור גם בשור מותר ובור מגולה אם מסר לחרש שישמרם. ולא היה יכול להעמיד בשור קשור ובור מכוסה, כי שלהבת אינה בגחלת, ואינה דומה לשור קשור ובור מכוסה.⁽⁴³⁾

והתוס' מוסיפים לתרץ בזאת קושיה נוספת: **והשתא, לפי מה שנתפרש, ניחא דלא תיקשי לרבי יוחנן דמוקי לה בשור מותר ובור מגולה, יתיישב מה שיש להקשות לרבי יוחנן המעמיד שמדובר בשור מותר ובור מגולה, אם כן, אמאי נקט התנא בברייתא "שמסרו לחרש שוטה וקטן"? והא בלא מסרו נמי חייב, הרי גם אם לא מסרם לחרש, והזיקו השור והבור, יש לחייבו, כיון שהשור מותר והבור מגולה, ואינם שמורים כלל.**⁽⁴⁴⁾ ואולם, לפי מה שפירשו, שהחרש עושה שמירה, ניחא, דנקט מסרו לחרש שוטה וקטן לרבותא [לחדש], דאף על פי שהחרש עשה שמירה קצת, בכל זאת חייב.

ובהאי סברא פליג אריש לקיש, בסברא זו נחלק רבי יוחנן עם ריש לקיש. שלפי רבי יוחנן מסירה לחרש נחשבת כשמירה עדיפה על אי מסירה לחרש, כי יש בה שמירה קצת. ולפי זה, אם יתן ביד חרש שור קשור ובור מכוסה, שפיר דמי. אבל לריש לקיש המסירה לחרש זה חיסרון בשמירה, כי דרך החרש להתיר ולגלות, ואם ימסור ביד חרש שור קשור ובור מכוסה תהיה עצם המסירה כגורם לחייבו.

חומר בשור

הברייתא מפרטת את החומרות שיש בשור, ושאינן בבור.

42. התוס' בקושייתם הבינו שהטעם שר"י סובר שפטור הוא משום דסובר שגם בשלהבת מעמיא ואולא ואין דרכה להזיק, ולכן היקשו דא"כ זה דומה לשור קשור וכמו לריש לקיש [נחלת משה].

43. והתוס' בתירוץ סברו ששלהבת אכן מזיקה ודומה לבור מגולה, והפטור הוא רק משום שהחרש שומר [נחלת משה].

44. אבל לפי ריש לקיש לא קשה, כי אילולי שמסרם לחשו"ק הוי שמירה ראויה, ופטור, ורק בגלל שמסרם לחשו"ק חייב.

45. כך הוכיחו הראשונים. והרשב"א הוכיח עוד מדלא תני "וחייבים ברה"ר מה שאין כן בשור". וראה עוד ברבנו פרץ, אם יש להוכיח גם מהחייב בכופר, כי ברגל נחלקו לקמן כו א. ראה שם.

ללמוד את הדין שעל בור פטורים מתשלום כופר על מיתת אדם, מהמיעוט "עליו", ולא על הבור.

מתרצים התוס': **ויש לומר, דאיצטריך את הלימוד של "שור ולא אדם", לפטור עבד שנפל בתוכו, או עובד כוכבים הקנוי לישראל.** כלומר, אכן פטור בור על מיתת אדם נלמד מ"עליו", אולם פטור זה הינו רק מכופר. והמיעוט "שור ולא אדם" בא לפטור את בעל הבור על מיתת עבד, שפטור מלשלם דמיו לאדונו,⁽⁵¹⁾ או על גוי שקנוי לישראל, שאף דין עבד אין לו,⁽⁵²⁾ והוצרכה התורה למעט שפטור מלשלם את דמיו לאדונו.

חומר בשור מבאש

הברייטא מזכירה את החומרות שיש בשור ואינן באש.

יש לשאול, למה התנא של הברייטא לא הזכיר אף את חומרת השור שהוא בעל חיים ויכול ללכת להזיק בכל עת שרוצה, מה שאין כן באש, שאין בה רוח חיים.

והתוס' באים ליישב זאת: **הא דלא תני גם את החומרא שהשור הוא בעל חיים, מה שאין כן אש, משום דהוי בכלל "מסרו לחרש שוטה וקטן", דבהכי תלי טעמא דפטור באש.** ש"חומר" זה נכלל כבר בחומר שהוזכר לענין מסרו לחרש שוטה וקטן, שבשור חייב ובאש פטור, כי כל סיבת הפטור באש היא משום שאינו בעל חיים, ולכן, לולי אחיזת החרש באש היא לא היתה מזיקה, כי היתה הולכת ונכבית, והיות וזו סיבת הפטור באש, אין צורך לשנות חומרא זו שוב בנפרד.⁽¹⁾

שואלים התוס': **ואם תאמר, ונילף משור ונחייבו בכופר, מדוע אכן האש פטור מכופר, נלמד במה הצד משור לחייבו בכופר.**⁽⁴⁹⁾

ואף על גב דאיכא למימר, לכאורה, אפשר לפרוך את הלימוד, ולומר, מה לשור, שכן בעלי חיים [יש בו רוח חיים], תאמר באש שאינו בעלי חיים.

אך אין לפרוך כן, **דהא מסקינן, הגמרא מסיקה לקמן בפרק כיצד [כו א] דאיכא כופר ברגל, שיש חיוב כופר ב"רגל" [כגון שדרס על גבי תינוק בחצר הניזק והרגו].** והגמרא הסתפקה שם תחילה אם ניתן ללמוד חיוב כופר ברגל מקרן, או שמא יש לפרוך, מה לקרן, שכן כוונתו להזיק, ומכך שהגמרא הסיקה שיש כופר ברגל, **שמע מינה דילפינן רגל מקרן, ולא פרכינן: מה לקרן שכן כוונתו להזיק, וכן שהוא חייב ברשות הרבים.** מה שאין כן רגל. ומוכח, כי למרות שלקרן יש חומרות מיוחדות, ניתן ללמוד ממנו לאב אחר, ואם כן קשה, שנלמד מקרן גם לאש, שחייב בכופר?⁽⁵⁰⁾

מתרצים התוס': **ויש לומר, דאש ובור פטורין מכופר משום דדרשינן "עליו" ולא על בור, "עליו" ולא על האש. כדרשינן לקמן בסוף פרק כיצד הרגל [שם]: "עליו" ולא על האדם.**

בפסוק נאמר "אם כופר יושת עליו", ודורשים "עליו", על שור שהרג אדם חייבים כופר, ולא על אדם שהרג אדם, וכך ניתן גם לדרוש "עליו", על שור שהרג אדם חייבים כופר, ולא על בור ואש שהרגו אדם.

ומקשים התוס': **ואם תאמר, אם כך, הדרשה "שור" ולא אדם, דכתיב בבור, שבא ללמדנו שבור פטור על מיתת אדם, למה לי? תיפוק ליה מ"עליו"! ? הרי ניתן**

50. העירו האחרונים, שהתוס' לקמן כ"ו ד"ה או דלמא הקשו, למה לא פרכינן כן. וראה פנ"י שם, המבאר בספיקת הגמרא שחיוב כופר אינו חיוב חדש, אלא גילוי מילתא ששור שהמית אדם שיהא לשאר נוקי ממון, ואין דינם אלא שינוי השם בלבד, וכיון שהוא רק גילוי מילתא, לא שייך בזה פירכא. וזו היא סברת התוס' [סוכת דוד" אות ע'].

51. הקצוה"ח סי' ת"י סק"א כתב, שעיקר התירוץ של תוס' אינו על עבד אלא על עכו"ם הקנוי לישראל, לפי שדין שלשים של עבד הוא כמו כופר, וכל מקום שפטור כופר, פטור משלשים של עבד. ראה שם. והפנ"י כתב, שכונת התוס' היא לא לענין שלשים של עבד אלא לענין דמי העבד. וראה עוד שם בקצוה"ח סק"ד.

52. עבד כנעני צריך למול ולטבול לשם עבדות, ואם לאו, דינו כגוי הקנוי לישראל. וראה בקצוה"ח שם מה שהקשה, ובחידושי הגרש"ש סי' י"ג.

1. עפ"י המהר"ם, המיישב בזה מה שמקשינן העולם, הא גם בור אינו בעל חיים וחייב אם מסרו לחרש שוטה וקטן. ומתוך, שלכן דקדקו

49. בפשטות נראה שקושיית התוס' היא גם על בור, אולם המפרשים תמזו מה קושיית התוס' על בור, והרי יש מיעוט שור ולא אדם [וכמבואר ברש"י]. ואם ידעו התוס' את מה שכתבו בסוף הדיבור שמיעוט זה בא למעט רק שלשים של עבד ולא כופר ולכן היקשו שיתחייב בכופר, א"כ למה בהמשך חזרו ושאלו "שור ולא אדם למה לי". לכן פירש המהרש"א שקושיית התוס', רק על אש שיתחייב בכופר, אבל בבור ידעו שיש מיעוט שור ולא אדם, ורק לאחר שתירצו שיש מיעוט בכופר "עליו ולא על האדם" חזרו לשאול למה צריך א"כ מיעוט של שור ולא אדם בבור. ופירשנו בתוכו כדעת המהרש"א. ואולם ה"קיקיון דיונה", וכעין זה הפנ"י פירשו שהקושיה גם על בור, והתוס' הקשו שנחייב בכופר והמיעוט "שור ולא אדם" נעמידו לענין נויקין. ותירצו דמעליו ילפינן שאין כופר בבור. וחזרו והקשו לפי האמת שממעטין משור ולא אדם רק לענין מיתה למה לי הך מיעוטא, הרי אפשר ללמוד מעליו.

ובתוס' הרא"ש [מובא בשיטמ"ק] מובא שהקושיה היא גם על בור, דכתב: "וקשה, דנילף משור וכו' הכי נילף בור מקרן ונחייבהו בכופר למ"ד כופר דמי מזיק, דמשור ולא אדם ליכא למיפטריה, וכן נמי אש, יתחייב בכופר למ"ד אשו משום ממונו וכו'".

שייר טמון

הגמרא חיפשה חומרא נוספת שיכלה הברייתא למנות בין האבות, ומצאה את טמון וכפי שמבארים התוס':

שייר טמון, דפטור באש, ואילו שור ובור חייב על הטמון.

התוס' מביאים את דברי רש"י המביא דוגמא כיצד יתכן "טמון" בשור ובור:

ופירש הקונטרס: טמון בשור הוא, כגון, אם בעט השור בשק מלא כלים, ושברן. וכן טמון בבור הוא, כגון, אם נפל חמור בבור ועליו שק מלא תבואה. והשור וכן הבור חייבים למרות שהדבר הינוק היה טמון בתוך השק.

ורש"י דקדק בדבריו, ולא נקט בבור את הדוגמא שנקט בשור, שהיה שק מלא "כלים", שכן הבור פטור על הכלים, כדדרשינן "חמור ולא כלים". לכן נקט רש"י שהיה שק מלא "תבואה", בדוקא.

אך מעירים התוספות, שגם דוגמא זו אינה נכונה: **ולא דק רש"י** בדוגמא שהביא, **דכל מילי דלאו בעלי חיים ממעטים מ"חמור" דבור, כמו כלים**. שהרי המיעוט "חמור, ולא כלים", לא בא למעט רק כלים, אלא בא למעט כל דבר שאינו בעל חי כמו חמור, ולכן גם תבואה דינה ככלים, שפטורים עליה בבור. ואם כן, אין בדוגמא שנקט רש"י [שק מלא תבואה] ראיה לכך שחייבים על טמון בבור, שהרי במקרה הזה יהיה פטור [מחמת שנתמעט מ"חמור" ולא כלים], ואילו אנחנו מחפשים ראיה שחייב על טמון בבור.

והתוס' מוכיחים שכך הוא הדין: **כדאמר בפרק הפרה [לקמן מח ב], גבי נפל לבור והבאיש מימיו לאחור נפילה**, הגמרא מבארת שם שאם השור נפל לבור שיש בו מים, ובשהותו בבור לאחור הנפילה הבאיש את המים, הדין הוא, **שהוא פטור על המים, משום דהוי השור לאחור נפילה בגדר בור המזיק**, שהרי אין הוא הולך ומזיק את המים אלא הוא עומד במקום אחד והמים שנוגעים בו

מבאישים, וזהו היזק של "בור" ולא של "שור", ומים שהוזקו מהשור [שהוא עתה "בור"] הם בגדר "כלים" שהוזקו בבור, ולכן פטור על ההיזק שלהם כיון שהבור פטור על כלים. הרי לנו, שאף מים הם בכלל הפטור של כלים שמתמעטים מ"חמור" ולא כלים. והוא הדין תבואה⁽²⁾. ולכן הדוגמא שנקט רש"י אינה בדקדוק⁽³⁾.

ליחכה נירו וסכסכה אבניו

הגמרא מעמידה את הברייתא המביאה שיש חומר באש מבבור, שהאש חייב גם על אינו ראוי לה, והבור לא, שהכוונה היא שהאש חייב גם באופן שליחכה נירו וסכסכה את אבניו.

ובתחילה סברה הגמרא ש"אינו ראוי לה" הכוונה היא לכלים, ולפי זה היתה מובנת כוונת הברייתא באומרה "מה שאין כן בבור", כי הבור פטור על כלים. אולם עתה, שמפרשים לענין ליחכה נירו, צריך ביאור, מה הפירוש "מה שאין כן בבור", שהוא דבר שלא יתכן בבור.

ולכן מביאים התוס' את דברי רש"י בהמשך: **גבי דש בנירו**, בהמשך מביאה הגמרא חומרא נוספת שיש בשור ואינה בבור, והברייתא שיירה אותה, והיא "דש בנירו", שאם השור דש בנירו והתכון לכך, הרי זו תולדת קרן, וחייב. ושם **פירש רש"י "מה שאין כן בבור", דלא שייך ביה היזק קרקע**, שלא תיתכן מציאות של היזק כזה בבור.

ומכך שלא פירש כאן רש"י באופן אחר, **משמע, דהכא נמי, כאן, לגבי ליחכה נירו, גם רוצה לפרש כן "מה שאין כן בבור", דלא שייך ביה במציאות היזק ניר ואבנים**. ומה שלא פירש כאן כך במפורש הוא משום שסמך על מה שיפרש בהמשך.

וקשה לפירושו: דאם כן, שניתן למנות כחומרא גם הבדל שנוצר רק מכח מציאות שונה, היה יכול להזכיר כמה היזקות שהאש עושה בדבר הקבוע, דוגמאות לרוב של דברים הקבועים במקומם, וכגון **ששורף ביתו**

במה שמסרו לחש"ו אלא צריך שמירה מעולה כמו בור. וראה עוד בשיטמ"ק מש"כ בזה.

2. וראה בפנ"י, שאף על פי שאפשר לומר שרש"י אכן לא דקדק, כי נקט כן רק כדוגמא בעלמא, מ"מ, הואיל ונפיק מפומיה דרש"י יש ליישב דבריו. וכתב שסבירא ליה דממעטינן מחמור כל דבר שאינו פרי מפרי וגידולי קרקע, ולכן ממעטים מים. ראה שם.

3. אלא צריך לומר שנפל שק מלא גדיים או עופות חיים [רבנו פרץ]. ובאמת רש"י הלחין כו א גם כן נקט "כגון גדי שהיה טמון בשק ונפל שמה חייב אע"ג שהוא טמון".

התוס' לומר בלשונם: "תלי טעמא דפטור אש", ולא כתבו שבשור חייב מפני שהוא בעל חיים, כי בטעם לחייב יש כמה דרכים, כגון בור שחייב משום דרכו לנתורי, ולר"י בלא צוותא דחרש היזקו מצוי ליפול שם. אבל טעמא דפטור באש דלאו בעל חיים הוא, ואי לאו צוותא דחרש לא היה הולך ומזיק אלא הוה מעמיא עמיא ואזלא.

והפנ"י מיישב קושיית העולם, שהבור, כיון שפשע בו בתחילת עשייתו לנוק, ומוטל עליו לסתמו היטב, לכן חייב כשמסרו לחש"ו, ואע"פ שאינו בעל חיים. אבל בשאר דברים, כל שאין הנוק מוכן עתה, אין סברא לחייבו כל היכא שאין הנוק עתה אינו מוכן אלא שאח"כ מתרבה וכבר אינו בידו אלא ביד חש"ו. אבל על היזק שור חייב, כיון שהוא בעל חיים ודרכו לנתוקי והולך אנה ואנה לא סגי

“שם” “שם” מעגלה ערופה בפרק אין מעמידין [עבודה זרה כט ב], שבאדם נאמר “ותמת שם מרים” [במדבר ב], ובעגלה ערופה נאמר “וערפו שם את העגלה” [דברים כא]. וכשם שעגלה ערופה אסורה בהנאה, כך אדם מת אסור בהנאה. ואם כן, כשאדם מת בבור, יפטר בעל הבור מסיבה זו, שאין המת שלו כיון שאסור בהנאה, ולשם מה נדרש למעט מ”שור ולא אדם”.

והתוס’ דוחים נסיון לתרץ: ואי משום שהשער מותר, אם נאמר שאדם שמת בבור נחשב שהמת שלו, כיון שהשער של המת מותר בהנאה, כדאמרינן במשנה בפרק קמא דערכין [ז א] (6), זה אינו, דהרי כמו שהשער של המת מותר בהנאה, הכי נמי [כך גם] שער של שור פסק גי’ (7) [כה א], ואפילו הכי כיון שעיקרו של השור אסור בהנאה חשיב אין המת שלו, ואם כן גם האדם אף שהשער מותר בהנאה כיון שעיקרו אסור בהנאה אין זה נחשב שהמת שלו. וחוזרת אם כן השאלה למה נדרש למעט מ”שור ולא אדם”.

מתרצים התוס’: ויש לומר, דהפסוק “והמת יהיה לו” משתעי [מדבר] בשור שנפל לבור ולא באדם שנפל בו, כי נאמר בפסוק “ונפל שמה שור או חמור, והמת יהיה לו”. ולא ממעט מנייה אדם, ולא ניתן למעט מזה גם את האדם. לפיכך נדרש למעטו מ”שור ולא אדם” (8).

והתוס’ מוכיחים שהפסוק מדבר בשור: תדע, מדפריך בפרק הפרה [לקמן נג ב]: “ואיפוך אנא”, בגמרא שם מבואר, שהפסוק “והמת יהיה לו” נאמר בתורה בשני מקומות: האחד לגבי בור, והשני לגבי שור. הפסוק הנאמר בשור, בא ללמד שהבעלים מטפלים בנבילה [ראה לקמן בעמוד ב’], ואילו הפסוק הנאמר בבור בא למעט מי שאין המת שלו. ושואלת הגמרא מה ראית לדרוש כך? ומדוע לא נדרוש להיפך, פירוש, את הנאמר בבור נדרוש לבעלים מטפלים בנבילה, ואת “והמת יהיה לו” דשור נדרוש למעט למי שהמת שלו, לומר, שאם שור נגח את שור פסולי המוקדשים, יהיה בעל השור הנוגח פטור, ואילו בבור יהיה בעל הבור חייב עליו.

ושאר דברים הקבועין, והוי חומרא באש ולא בבור, כיון שהם קבועים במקומם ולא יכולים להנוק על ידי הבור, וכמו דש בנירו (4).

ולכן התוס’ מפרשים אחרת: אלא, יש לומר, שהחומרא שיש באש ב”ליחכה נירו”, היא בכך דחייב על היזק האש במקרה זה אף על פי שאין רגילות שתזיק אש ניר ואבנים כלל. כלומר, “אינו ראוי לה” הכוונה היא להיזק שאין רגילות שתיעשה על ידי האש וכמו “ליחכה נירו”, ובכל זאת חייב באש. “מה שאין כן בבור”, דפחות מעשרה פטור ממיתה, כיון דאין רגילות להמית בפחות מעשרה, שהבור פטור על דבר שאין רגילות שינוק על ידו, וכגון בור תשעה, שאין רגילות שימית את הנופל בו, הרי הוא פטור אם המית (5).

שהשור חייב בו פסולי המוקדשין מה שאין כן בבור

רב אשי הקשה על הברייתא [אם היא לדעת רבי יהודה] למה התנא לא שנה חומרא נוספת שיש בשור, שחייב על נגיחת שור של הקדש שנפסל ונפדה, כיון שקרוי “שור רעהו”, מה שאין כן בבור, שפטור על היזק שור כזה, כדדרשינן מ”והמת יהיה לו”, מי שהמת שלו, שחייב בעל הבור בהיזק הבור רק על שור כזה שכאשר הוא מת, הנבלה היא ברשות הבעלים להשתמש בה, יצא שור פסולי המוקדשים, שאסור לו להאכיל את נבלתו לכלבים, ולכן אין זה נחשב שלו.

ומקשים התוס’, שמדרשה זו ניתן ללמוד דבר נוסף:

ואם תאמר, למה לי המיעוט “שור ולא אדם”? לשם מה נדרשת הדרשה שממעטים אדם שנפל לבור ומת מ”שור” ולא אדם, תיפוק ליה, תלמד זאת מ”והמת יהיה לו”, מי שהמת שלו, שאין בעל הבור חייב אלא אם הזיק בורו מי שהמת שלו, כדפטרין שור פסולי המוקדשין שנפל לבור. ולכן, אף על המתת אדם יהיה פטור, דהרי מת אסור בהנאה, דדרשינן גזירה שוה

4. ובתוס’ “רבינו פרץ” הקשה, אם לא שייך ביה האי היזקא אין זו חומרא. ואמנם בברייתא מצאנו הבדלים, כגון שדרכו לילך ולהזיק שאין בבור, וזה הבדל במציאות. וכן “נגמר דינו” שלא שייך בבור. וראה שם ברבינו פרץ מה שמיישב חומרות אלו.

5. מלשון התוס’ נראה שבור ט’ שהמית פטור משום שאין רגילות שימית, ולא כדעת האומרים שבור ט’ אינו ממית, ואם מת נקטינן שלא מחמת הבור מת אלא מזלו גרם, “דרכי דוד”. וראה ב”אילת השחר” כאן שהאריך בענין זה. וראה לעיל בהערות על הגמרא בדף ג בהערה.

6. במתניתין שם: “האשה שנהרגה נהנין בשערה”. וראה ברש”ש

7. שם במשנה מבואר ששער של בכור בעל מום שנשר וכו’ מותר לכו”ע מה”ת, ונאסר רק מדרבנן. וראה ברש”ש המעיר ששם מדובר רק בשער שנשר, ומשמע שהמחובר בשעת מיתה לכו”ע אסור. ראה שם. ובאמת בתוס’ ת’ ר”ת מתרץ לחלק, שבאדם השער מותר, ובשור פסולי המוקדשים אסור. וראה בתשו’ בית יצחק או”ח סי’ ט”ו.

8. פירשנו עפ”י המהר”ם שיף, המקשה, הרי לפי שאלת התוס’ נקטינן שהתורה לא היתה צריכה לכתוב שור, וא”כ מדוע נאמר ש”והמת יהיה לו” אשר קאי? והרי לא כתוב כלל שור. ומתוך, שגם לפי הס”ד

הגמרא מביאה ברייתא המפרשת את המשנה "הכשרתי מקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו", בחופר בור תשעה, ובא אחר והשלימו לעשרה, שאחרון חייב.

ומפרשים התוס': "אחרון חייב" הכוונה היא גם אנזקין, שעל כל מה שיקרה בבור רק האחרון חייב, ואילו הראשון פטור מכולם. כך הבינה הגמרא בפירוש המשנה,⁽⁹⁾ ולכן שאלה שזה לא כשיטת רבי הסובר שבנזקין שניהם חייבים, אלא כשיטת תנא קמא הסובר שגם בנזקין רק האחרון חייב.

התוס' מביאים את טעמו של תנא קמא:

ובפרק הפרה [נא א] **מפרש** את הטעם של תנא קמא, **דכתיב "כי יכרה איש בור"**, ודורשים: כורה אחד וחייב לא שנים. ולחייבו בתרא אתי, ולא קמא, וכוונת התורה היא לחייב את הכורה השני ולמעט את הראשון שאינו חייב כלל, ומנין לנו כן? דאמר קרא "והמת יהיה לו", הרי שהתורה מדברת על ההוא דקא עביד שיעור מיתה, על השני, שהוא כרה בבור עד שיש בו כדי להמית, ולכן הוא נחשב מעתה בעל הבור היחיד לגמרי, בין לענין מיתה בין לענין נזקין.

ותו ליכא

רבי זירא הקשה, האם אין אופנים נוספים לפרש את

ואם "והמת יהיה לו" ממעט גם באדם⁽⁹⁾, הרי יקשה: והיכי מצי למימר הכי? כיצד העלתה הגמרא בדעתה לומר כן שהפסוק הנאמר בשור בא למעט מי שאין המת שלו, והוא בשור משלם כופר, הרי שור שנגח אדם חייב הוא בכופר, ואף על פי שאין המת שלו, כי האדם אסור בהנאה.

אלא על כרחך, מזה שהגמרא שאלה שנדרוש כן בשור, מוכח שלא חיישנו בהכי, שאין אנו חוששים לומר שהפסוק בא למעט גם אדם, כדפרישית, דאשור קאי, מהטעם שפירשו התוס', שהפסוק מדבר על שור ולא על אדם.

והתוס' מביאים תירוץ נוסף לקושיא מדוע נדרש המיעוט "שור ולא אדם":

ובלאו הכי לא קשיא מידי [גם בלי התירוץ הזה לא קשה], לפי מאי דפרישית לעיל [י ב] דהמיעוט של "שור" ולא אדם איצטריך לעבד ולנכרי הקנוי לישראל שנפל לבור. התוס' לעיל [בד"ה מה שאין כן] פירשו, שהדרשה "שור ולא אדם" נצרכה רק כדי למעט עבד כנעני וכן עכו"ם הקנוי לישראל, ולא בשביל ישראל שנפל לבור. ולפי זה מיושב, שאין למעט מ"והמת יהיה לו" מפני דההוא שרי בהנאה, שהללו מותרים בהנאה לאחר מותם⁽¹⁰⁾.

אחרון חייב

שלא נאמר שור, מ"מ נאמר חמור, וא"כ הפסוק מדבר בהמה, ועליה קאי "והמת יהיה לו".

ויש המפרשים בכוונת התוס', שלשון "והמת יהיה לו" משמע שמדובר בממון הקנוי לו ששיך שיהא שלו כגון שור וחמור ולא אדם. וראה בהערה הבאה. וראה עוד ב"חידושי ר' מאיר שמחה" המפרש שהתורה מחייבת את בעל הבור רק אם ניזוק בבורו מי שיש לו רשות לילך שם, אבל שור פסולי המוקדשין אין לו היתר לעשות בו דבר אלא הוא עומד רק לאכילה, והיה צריך לשוחטו ולא להשהותו, לכן פטרה התורה, ומה שאין כן באדם.

9. מדברי תוס' אלו מוכח, לכאורה, כפירוש השני שכתבנו בהערה הקודמת, שלשון "והמת יהיה לו" משמע דוקא בשור ולא באדם. כי לפי זה מובן מה מוכיחים התוס' מ"והמת יהיה לו" הנאמר בשור, לגבי "והמת יהיה לו" הנאמר בבור. ואולם לפי הפירוש של המהר"ם שיף צ"ב מה מוכיחים מהנאמר בשור לגבי הנאמר בבור. וצ"ל, שגם בשור נאמר "שלם ישלם שור תחת השור והמת יהיה לו". וכיון שגם בזה הפסוק מדבר בשור, אין למעט מזה אדם וכמו בבור.

10. א. מדברי התוס' משמע שעבד כנעני מותר בהנאה, אף שקיבל מצוות וחייב כאשר. והוכיח כן ה"משנה למלך" פי"ד מהל' אבל. ואולם הקצוה"ח בסי' ת"י מביא מראשונים הסוברים שעבד אסור בהנאה, ומבאר הקצוה"ח שאף התוס' כאן סוברים כן ועיקר כוונתם בתירוץ הוא לעכו"ם הקנוי לישראל. וראה לעיל ט ב בתד"ה מה שאין כן.

ולענין גוי יש ראשונים הסוברים שמותר בהנאה. ולכאורה, כך דעת תוס'. ואולם ראה ב"מקנה" קידושין נו ב מש"כ בשם ה"שבות יעקב" לבאר, שרק עכו"ם הקנוי לישראל לא נאסר אבל סתם גוי נאסר. וראה בשו"ע יו"ד סי' שמ"ט שאף גוי נאסר בהנאה. וראה שם בפתחי תשובה אם הוי מה"ת או מדרבנן.

וראה עוד בתוס' בזבחים עא ב שהוכיחו שעור המת אינו אסור בהנאה, ותירצו שלכן נחשב אדם מי שהמת שלו. וראה עוד בענינים אלו בספר המפתח בהל' אבל פי"ד, ובספר המפתח כאן.

ב. ולפי תירוץ זה יוצא, שלומדים לפטור אדם מ"והמת יהיה לו". וקשה, ששור פסולי המוקדשים אף הוא נלמד מ"והמת יהיה לו", ואם כן צ"ב מדוע בשור פטור אף על הניזקין [כדמשמע לעיל ז א בתוס'], ואילו באדם פטור רק אם הומת.

ומתוך הגרש"ש [סי' י"א], דסברו התוס' דהא דכתוב "והמת יהיה לו" אין הכוונה להקפיד שיהא שלו, אלא סימן הוא, שבכל דבר שאין המת שלו פטור. אבל מטעמים שונים. ובפסולי המוקדשין פטור משום שאין דין נזקין להקדש, ואילו באדם פטור משום שאין חייבין על מיתת אדם.

ג. הראשונים כתבו תירוצים נוספים על קושיית התוס' ראה בתוס' "רבינו פרץ" [מובא בשיטמ"ק לקמן נג ב] ובתוס' ת' ר"ת, וכן בהדר זקנים מבעלי התוס' [שמות כ"א ל"ג].

11. ראה בהערות על הגמרא בשם תוס' "רבנו פרץ" מדוע סברה כך הגמרא.

לא לענין נזקין, ואין זה נחשב שהשני עשה רק מקצת כי הראשון השתתף בעשיית המזיק, אלא נחשב שהשני עשה את כל הנזק, ולכן, לא ניתן להעמיד בזאת את המשנה, המדברת באופן שהכשיר מקצת נזקו⁽¹⁷⁾.

כגון פפא בר אבא

רב פפא הקשה, שיש אופן נוסף שהמכשיר מקצת נזק חייב, כפי שהובא בברייתא, חמישה יושבו על ספסל ולא שברוהו, ובא אחד וישב עליו ושברו, האחרון חייב. ורב פפא מפרש "כגון פפא בר אבא" שהיה בעל בשר ומשקל הרבה.

וצריך ביאור, מה בא רב פפא לומר בפירושו שהיושב היה "כגון פפא בר אבא"⁽¹⁸⁾?

מפרש רשב"ם, דנקט "פפא בר אבא", לפי שלסתם בני אדם הוא שאול לכל הבא מאליו לישב עליה. רב פפא מפרש, שהיושב היה בעל בשר כי אחרת לא היה מתחייב על שבירת הספסל, כי לאנשים בעלי משקל רגיל מותר לשבת על הספסל, כי סתם ספסל עשוי לכך, שיישב עליו כל הנכנס לחצר.⁽¹⁹⁾ וכיון ששיבתם היא ברשות, פטורים על השבירה, כי הוי כמתה מחמת מלאכה, כבהמה שאולה שמתה מחמת המלאכה שעשו עמה שהשואל פטור על מיתתה. כך היושבים פטורים אם נשברה מחמת הישיבה.

ואולם כל זאת אם היושבים הם אנשים בעלי משקל רגיל. אבל פפא בר אבא, שהוא משונה וכבד משאר בני אדם, סתמא אין שאול לו, כי דרך הבעלים להקפיד ולא להסכים שאדם בעל משקל כבד מאד יישב על הספסל. וכיון שאין ישיבתו ברשות, איננו פטור על השבירה אף אם נעשתה מחמת הישיבה. לפיכך העמיד

המשנה שהמכשיר מקצת נזק חייב בכל נזק מלבד מה שמביאה הברייתא.

ומקשים התוס': **ואם תאמר, נהי נמי דאיכא טובא, אטו כי רוכלא ליחשיב וליזיל? גם אם יש אופנים נוספים שיכלה הברייתא להביא, אולם האם התנא כרוכל המחשב ומונה כל מה שבידו, כלומר, כיון שנקטה הברייתא אופן אחד המפרש את כוונת המשנה די בכך, ומה בכך אם יכלה להביא אופנים נוספים.**⁽¹²⁾

מתרצים התוס': **ויש לומר, קושיית רבי זירא שיש אופנים נוספים, היתה משום דדחיק לאוקמי מתניתין דלא כרבי, היות ולפי מה שהביאה הברייתא דחקנו להעמיד את המשנה שהיא לא כשיטת רבי,**⁽¹³⁾ **או כרב פפא ולמיתה, או להעמיד גם כרבי וכמו שהעמיד רב פפא, אולם אז צריך לומר שמדובר ש"האחרון חייב", הכוונה היא למיתה⁽¹⁴⁾, ולכן הקשה שהיה יכול להעמיד באופנים אחרים של נזקין, ויהיה גם כשיטת רבי⁽¹⁵⁾.**

מקשים התוס': **ואם תאמר, ולוקמא, נעמיד את משנתנו כגון שלא היה בו בבור לא הבל למיתה ולא הבל לנזקין, וכגון שהראשון חפר בור שהיה רוחבו של הבור יתר על עומקו, שבאופן כזה אין בבור הבל שממית או מזיק, ובא אחר, וסייד וכייד [סייד הדפנות בסייד, או עשה ציורין בכתלים בטיח הסייד], ובכך הצטמצם רוחב הבור, ועתה עומקו גדול מרוחבו, ויש בו הבל למיתה ולנזקין, דמודה רבי דבמקרה כזה האחרון חייב בין למיתה בין לנזקין, כדאמר רב פפא בפרק הפרה⁽¹⁶⁾ [לקמן נא א.], ואם כן, ניתן להעמיד את המשנה גם לדברי רבי, ולא דוקא במיתה אלא אף בנזקין.**

ומתרצים התוס': **ויש לומר, דאין זה נחשב שהכשיר רק מקצת נזקו, כיון דאחרון עבר הכל. כלומר, שעד אשר הלך סייד וכייד, לא היה לבור זה שם מזיק כלל, אף**

התוס' משמע [לפי המהרש"א לעיל הערה 13] שהקושיא היא על הגמרא למה דחקה לפרש לפי הברייתא ולא פירשה באופנים אחרים.

16. בברייתא שם מבואר שבאופן כזה האחרון חייב ודעת רב זביד שם [בלשון שני] שזה אף לדעת רבי. וכנראה צ"ל רב זביד ולא רב פפא.

17. התוס' בקושייתם סברו ש"מ לולי חפירת הראשון לא היה כאן מזיק, ונחשב שהכשיר גם את המזיק, ובתירוצם סברו דמ"מ כיון שאת השם מזיק יצר רק השני אין זה נחשב למקצת נזקו [וראה ב"סוכת דוד" אות י"ט]

18. המהר"ם מוסיף שקשה למה נקט "פפא בר אבא" הו"ל למימר סתמא שהספסל ראוי לשבת עליו ה' בני אדם, ולא היה חזק כל כך שישבו עליו ששה בני אדם.

19. עפ"י הרא"ש.

12. "לכאורה משמע דלברייתא פריך, וקשה נהי דאיכא טובא אטו כי רוכלא" וכו' [תוס' רבינו פרץ].

13. ואע"ג שלקמן בעמוד ב' הגמרא מקשה גם "ותו ליכא" ומבקשת להעמיד באופן שהכוחו עשרה בני אדם וכו' וזה כשיטת יחידי [יהודה בן בתירא], מכל מקום "ניחא ליה לאוקמי מתני' בהאי גוונא מלאוקמה דלא כרבי, משום דרבי סידר המשניות" [שיטמ"ק בשם הרא"ש]. והמהרש"א כתב "דעיקר קושייתם דאטו כי רוכלא וכו' לא היה אלא אהך דרבי זירא ורב ששת שהקשו מסברא, אבל מהנך דעשרה בני אדם הכהו כו' כיון דתניא בברייתא שפיר פריק בפשיטות דהו"ל לתלמודא לאתויי נמי אמתני' דהכא".

14. ולהעמיד דוקא במיתה ולא בנזקין זהו גם דוחק "ודחיק לאוקמי במיתה" רבינו פרץ].

15. בקושיית התוס' משמע שהבינו שקושיית רבי זירא היא על הברייתא למה לא נקטה אופנים אחרים וכדלעיל הערה 12, ובתירוצו